

Dopady uzavření škol kvůli pandemii koronaviru: logický model

Otevřený analytický vstup

EDUin, o. p. s.

Autorský tým: Barbora Čermáková, Štěpán Kment, Karel Gargulák

Praha 14. 8. 2020

Obsah

Shrnutí a závěry	3
Úvod a vymezení účelu otevřeného analytického vstupu	5
1. Systémově orientovaný logický model dopadů uzavření škol	5
O modelu	5
Samotný model	5
2. Sedm oblastí dopadů uzavření škol	6
2.1 Dopady na zdraví dětí a jejich duševní pohodu	6
2.2 Dopady na vzdělávání dětí	6
2.3 Dopady na pracovníky školy	7
2.4 Dopady na školy jako instituce	7
2.5 Kontext socioekonomického stavu rodiny	8
2.6 Širší ekonomický dopad	8
2.7 Kontext zdravotního stavu společnosti	8

Shrnutí a závěry

1. Dopady na zdraví dětí a jejich duševní pohodu

Po uzavření škol děti ztrácí přístup k prostředí, které je bezpečné a pečující. Namísto toho zůstávají v domácích podmínkách, kterou jsou primárně odvozeny od možností svých rodičů. Tyto podmínky nemusí být vyhovující, přičemž se takto zvyšuje riziko zhoršení vývoje dítěte. Rodiče v závislosti na věku musí zajistit stravování, stejně jako režim a náplň dne (často i tu vzdělávací viz dále) pro své ratolesti. Duševní pohoda dětí může být negativně ovlivněna izolací, ačkoliv děti jsou dnes velmi zvyklé komunikovat elektronicky, takže úplné osamocení nehrozí. Naopak absence bezpečného školního prostředí pro socializaci znamená nekontrolovaný prostor pro kyberšikanu a spojené pocity úzkosti. Samostatnou otázkou je péče o děti se speciálními vzdělávacími potřebami, které za normálních okolností spoléhají na podpůrná opatření ve školním prostředí, které v nové situaci často absentují.

2. Dopady na vzdělávání dětí

Přírozeně největším dopadem je výuka, o níž žáci přijdou, a celková redukce vzdělávání daná povahou distančního vzdělávání. Pokud je zvoleno online prostředí jako hlavní pro pokračování vzdělávání na dálku, děti jsou odkázány čistě na vybavení a podmínky svého domácího prostředí. To významně zvyšuje nerovnosti v přístupu ke vzdělávání. Zatímco škola dětem v útlém věku dává autonomii postupně, při distanční formě vzdělávání ji bývá od dětí vyžadováno více, než je z vývojového pohledu vhodné. Rodičovská pomoc se stává hlavním zdrojem pro disciplínu a kvalitu práce žáka, což dále rozlišuje podmínky pro učení mezi dětmi. Mění se také zápisy do škol, otevřené dny nebo realizace plošných zkoušek jako je maturita či jednotné přijímací zkoušky.

3. Dopady na pracovníky školy

Pedagogičtí pracovníci škol se musí vyrovnat s operativním plánováním výuky na dálku a výrazně vyšším objemem komunikace. Pokud učitelé chtějí zachovat dosavadní kvalitu pedagogické činnosti, zvyšuje dodatečný objem práce také stres a vyčerpání. Uzavření škol má vliv na fyzické pracoviště učitelů, tak na pedagogickou práci obsahově, tedy zajištění elektronických nástrojů pro výuku, změnu jejího obsahu a metod a také způsobů hodnocení. Uzavření škol nedopadá na všechny pracovníky stejně – viditelné rozdíly jsou i mezi pedagogickými (učitelé, asistenti pedagoga, psychologové...) a nepedagogickými (pracovníci školní jídelny, uklízeči...) pracovníky navzájem.

4. Dopady na školy jako instituce

Školy jsou v důsledku uzavření obzvláště v začátcích extrémně zatíženy komunikací s rodinami a lokálními i státními institucemi. Paralelně musí naplánovat a zajistit svůj chod v krizovém období.

Společně se snížením personálních kapacit v důsledku uzavření a zdravotních rizik tak většinou operují se zcela jiným personálním rozložením než doposud. Velkou výzvou představuje také potřeba připravit zbývající pedagogické pracovníky na online výuku, hygienické požadavky apod. V neposlední řadě by škola měla také upravit kurikulum tak, aby bylo aplikovatelné na distanční výuku. Celkově pro školy tedy ze situace vyplývají ohromné nároky, které v mnoha případech nelze zcela naplnit. Vše následně vede ke zvyšování nerovností a celkovému snížení kvality vzdělávání.

5. Kontext socioekonomického stavu rodiny

Rodiny samotné jsou významně zatíženy novou povinností zajistit alternativní péči o své dítě. Pokud se o ně nemohou starat sami nebo péči pověřit rodinné příslušníky, musí buď pověřit starší sourozence, anebo platit hlídání. Současně na ně doléhají důsledky krize v podobě omezení výkonu nebo ztráty zaměstnání. Obzvláště náročná je situace pro matky a otce samoživitele a rodiny bez úspor a s dluhy. U dětí z takových rodin existuje velké riziko, že se výrazně zhorší jejich duševní pohoda a ztratí kontakt s učením. To opět přispívá ke zvyšování nerovností ve vzdělávání.

6. Širší ekonomický dopad

Výzkumníci, jejichž texty a analýzy logický model reflektuje, se zabývali různými ekonomickými dopady vyplývajícími z uzavření škol. Vzhledem k tomu, že hlavním cílem uzavření škol je snížit šíření nemoci, efektivita těchto nákladů byla vyčíslována různými způsoby. Některé výzkumy např. sledovaly měřítko zátěže společnosti způsobené nemocemi, tedy vliv uzavření škol na „ztracená léta života v důsledku nemoci“, jiné hodnotily dopady na ekonomickou produktivitu a HDP. Obecně lze konstatovat, že uzavření škol zvyšuje náklady na alternativní péči a zátěž rodičů a zároveň poměrně snižuje populační náklady na zdravotní péči vlivem nižší míry přenosu nemoci.

7. Kontext zdravotního stavu společnosti

Uzavření škol se ve zkoumaných zdrojích nejčastěji dávalo do souvislosti se snížením šíření nákazy. Studie se rozcházejí v závěrech, nakolik uzavření škol konkrétně pomáhá omezit šíření koronaviru mezi dětmi jako populační skupinou. Ve spojení s dalšími podmínkami (např. nošení roušek, sociální distancování) se ale šíření nákazy nepřímo snižuje a správné načasování může oddálit vrchol v počtu nakažených. Při uzavírání škol je vždy nezbytné myslet na děti zdravotnických pracovníků, kteří nemají, jak se o děti starat doma.

Úvod a vymezení účelu otevřeného analytického vstupu

Dle organizace UNESCO představuje epidemie onemocnění COVID-19 a opatření – plošného, lokálního či individuálního – uzavření škol bezprecedentní situaci s dopadem na stovky milionů dětí, žáků a studentů, která v lidských dějinách nemá obdoby (UNESCO, 2020). Právě proto je nutné komplexně reflektovat a vyhodnocovat možné dopady, které může situace mít. Právě tímto směrem se ubíraly myšlenky autorů analýzy z britské University College London, kteří si dali za cíl vytvoření systémově orientovaného logického modelu možných dopadů uzavření škol z dostupných zkušeností zachycených relevantních odborných článcích a studiích (Kneale et al., 2020). Výzkum se nezabývá výhradně dopady uzavření škol během jara 2020, ale má nadčasový charakter, který konceptualizuje všechny možné dopady uzavření škol také v budoucnosti. Tento model byl pro české publikum stručně představen v dubnovém čísle zpravodaje bEDUin (EDUin, 2020). Cílem tohoto materiálu je univerzální logický model blíže popsat a zevrubněji nastínit jeho sedm klíčových oblastí.

1. Systémově orientovaný logický model dopadů uzavření škol

O modelu

První verze logického modelu popsaná v článku “School closure in response to epidemic outbreaks: Systems-based logic model of downstream impacts” byla publikována britskými výzkumníky a výzkumnicemi 12. 5. 2020. Zdrojem dat pro model bylo vyhledání relevantních zdrojů v rámci vědeckých a odborných databází, které byly zaměřeny na téma uzavření škol ve spojení s epidemiemi od španělské chřipky v roce 1918 po letošní nový koronavirus. Empirické zdroje jsou ve vizualizaci logického modelu označeny modrými vazbami, přičemž doplňující zdroje (vládní, NNO, žurnalistické apod.) jsou označeny zeleně. Tento průzkum přinesl 288 zdrojů, ze kterých bylo 177 použito pro samotný model. Více než 100 sledovaných konceptů bylo rozděleno do sedmi klíčových oblastí dopadů. Těmito oblastmi jsou: zdraví dětí a jejich duševní pohoda, vzdělání dětí, veřejné zdraví, širší ekonomické dopady, rodiče a domácnosti, hodnocení a výsledky, vliv na učitele a další pracovníky ve školství, školní organizace (vše Kneale et al., 2020).

Samotný model

Kolektiv autorů z EDUinu po domluvě s výzkumníky UCL přeložil logický model v interaktivní aplikaci Miro. [Zobrazte si ho zde \(Miro\)](#). Popis níže čerpá z původního paperu na F1000 Research (ibid), protože samotný model byl v maximální možné míře zachován v původní podobě vycházející z přehledu literatury původních autorů. Z tohoto důvodu zde nevzniká původní práce, jako spíše kontextualizace

britského výzkumu. V souvislosti s přístupností pro české prostředí byly také částečně pozměněny některé jednotky ve vizualizaci logického modelu.

2. Sedm oblastí dopadů uzavření škol

2.1 Dopady na zdraví dětí a jejich duševní pohodu

Zdroje modelu v dané oblasti poukazují na celou škálu dopadů, jejichž efekt je spojen především s délkou uzavření škol a dalšími opatřeními spojenými hlavně s omezením pohybu. Zásadní dopad je vnímám v souvislosti s omezením sociálních interakcí – především mezi vrstevníky. Díky novým technologiím se ale předpokládá, že část socializace se přesune do digitálního prostoru, a tak bude zachována. Škola ovšem poskytuje bezpečný prostor pro rozvoj vztahů a tmelení kolektivu, čehož nelze kvalitně dosáhnout online.

Dále na zdraví dětí může dopadat horší kvalita stravování (z pohledu nutričních hodnot) s ohledem na absenci školního stravování, a to především u rodin s nižším socioekonomickým statusem. V této souvislosti může dojít k přerušení poskytování obědů zdarma. Velkou oblastí je samotný psychický stav dětí, zvýšení úzkosti z pohledu dlouhodobého pobytu doma (v kontextu komplikovaného rodinného zázemí, zanedbávání péče o děti atd.), popř. omezení zdravotnických služeb pro děti, které jsou dlouhodobě nemocné, pozastavení očkovacích programů atd.

Autoři modelu dále doplnili další negativní oblasti dopadů – zvýšené riziko zneužívání dětí, násilí na dětech atd.), ale i pozitivní dopady - např. zlepšení vztahů rodičů a dětí a zlepšení jejich duševního zdraví u některých z nich). Obecně je daná oblast dopadů vnímána prizmatem nestejných a různě komplikovaných podmínek v domácnostech, které mohou prohloubit celkové nerovnosti v kontextu dalšího vzdělávání dětí (vše Kneale et al., 2020). Zeleně označené vazby, které přímo nevychází z empirických studií, obsahují již zmíněné možné zlepšení vztahu dítěte a rodiče, protože spolu tráví více času, nebo omezení péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, pro něž škola poskytuje podpůrná opatření, která lze obtížně realizovat v domácím prostředí. V neposlední řadě je nutné dodat, že v modelu užitá empirická studie zachycovaly vlivy uzavření škol v krátkých obdobích, proto současná pandemie může svou délkou zahrnout mnohé další dopady na zdraví a duševní pohodu dětí.

2.2 Dopady na vzdělávání dětí

Intuitivní a nejdůležitější změnou při uzavření škol je zameškání části výuky, která reflektuje klíčové okolnosti zmíněné ve středu logického modelu ("Uzavření škol"). Tímto v závislosti na věku dítěte může být různě ohrožen rozvoj jeho základních gramotností. Empirické studie užitá v modelu hodnotily zameškání výuky z pohledu ztracených budoucích příjmů jednotlivce, jakož i narušení přístupu k docházce žáků do škol, jakmile se opět znovu otevrou. Dále platí, že při přesunutí výuky do online režimu, je-li toto preferovaná varianta, nelze některé předměty vyučovat srovnatelně jako v prezenční variantě. U všech předmětů se dále mění způsob hodnocení žáků. Do školní práce výrazně vstupují socioekonomické podmínky žáků, z čehož vyplývá, že někteří nemají dostupné vybavení a

podmínky pro soustředěnou práci. Tím dochází k prohloubení vzdělávacích nerovností. V neposlední řadě se u distanční výuky očekává vysoká samostatnost i u velmi mladých žáků, přičemž tento druh práce a zodpovědnosti může přijít dříve, než by bylo z vývojového hlediska vhodné.

Empirické studie nehodnotily rušení či úpravy důležitých zkoušek, jako jsou jednotné přijímací zkoušky nebo maturitní zkouška, přestože jejich realizace byla klíčovým společenským tématem. Uzavření škol ovlivňuje přechody dětí mezi jednotlivými stupni vzdělávání, typicky zápisy do mateřských nebo základních škol či tzv. dny otevřených dveří jednotlivých škol, které ovlivňují výběr školy. Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami pravděpodobně přijdou o některá podpůrná opatření, která jsou svázána s prostředím učeben nebo nejsou připravena pro přenos do sdíleného prostředí (např. kompenzační či speciální didaktické pomůcky nebo sdílení asistenti pedagoga).

2.3 Dopady na pracovníky školy

Empirický výzkum se pracovníky školy zabýval okrajově. Výzkumné studie popisovaly především vliv na zvýšení pracovní zátěže učitelů, který souvisí s operativním plánováním výuky, hodnocením a využitím pracovního času zaměstnanců. Empirické studie také zhodnotily stres, kterým učitelé prochází, jenž dlouhodobě může negativně ovlivnit zdraví pedagogů. Další dopady, které byly zmapovány, vychází z pokrytí médií nebo anekdotální evidence. Jde např. o zvýšení komunikace mezi rodinou a školou, rozdílné vytížení jednak různých typů pedagogických pracovníků (AP, psychologové ad.) a jednak nepedagogických pracovníků (pracovníci školní jídelny ad.). Ovlivněno je také vzdělávání budoucích pedagogických pracovníků, kteří mohou mít přerušenu nebo změněnu praktickou část přípravy ve školách.

2.4 Dopady na školy jako instituce

Uzavřené školy se podle výzkumných studií potýkají s intenzivní komunikací s mnoha aktéry a krizovým řízením, které se dotýká jak žáků/studentů, tak pracovníků školy. Školy musí komunikovat hned na několika frontách – místní a státní instituce, rodiče, žáci a média. Kvůli obstarávání veškeré komunikace pak může docházet k odklonu kapacit od zajišťování kvalitního krizového řízení školy a zajištění výuky. Neschopnost spojit se adekvátně se všemi žáky a jejich zákonnými zástupci vede k prohlubování nerovností v přístupu ke vzdělávání. Současně přesměrování personálních zdrojů na intenzivnější komunikaci může vést k podstavu pro udržení pedagogické činnosti školy, pokud nedojde např. ke snížení objemu učiva a potřeb přímé ped. činnosti.

Ostatní dopady na školy byly identifikovány ve vládních dokumentech a jde především o sjednocení postupu škol při jejich uzavření, aby nemusely individuálně vytvářet vlastní pracovní postupy. Dále jde o identifikaci dětí klíčových pracovníků, které do školy musí dále docházet, zavádění zdravotních opatření, úpravy obsahu a práce pracovníků školy a případně udělování nařízeného volna (např. v režimu kurzarbeit) a další úpravy v úvazcích učitelů.

2.5 Kontext socioekonomického stavu rodiny

S uzavřením škol na rodiny připadají nové povinnosti. Rodiče musí z významné části doplňovat roli učitelů a dětem zajišťovat obědy a celodenní stravování. Z empirických studií především vyplývá celková náročnost péče o děti, které zůstávají doma. Rodiče musí zajistit alternativní péči o děti, pokud rodič nemůže pracovat z domova a/nebo nemá k dispozici širší rodinu, která by pomohla. Rodiče v těchto obtížných situacích musí žádat o dovolenou, příp. neplacené volno, což může v nejhorších scénářích vést k zhoršení finanční situace rodiny či její přímé ohrožení – např. ukončením pracovního poměru. Rodiče, kteří nemají, jak péči o děti zajistit, musí vynakládat dodatečné prostředky za hlídání, což dále oslabuje rodinný rozpočet.

Pokud se děti o sebe starají navzájem za nepřítomnosti dospělého (starší sourozenec hlídá mladší), pak se podle zjištění vždy nejedná o zcela bezpečný a udržitelný model. Rodiny, které si tak nemohou finančně dovolit hlídání dětí nemají mnoho možností. Proto se při uzavření škol zvyšují nerovnosti mezi kvalitou základní péče o děti a zajištěním jejich bezpečného vývoje vlivem socioekonomického statusu rodin. Dále empirická evidence ukazuje na celkové větší vyčerpání matek, které se průměrně při uzavření škol více věnují péči o děti než otcové. V neposlední řadě stojí rodiče samoživitelé, jejichž situace je extrémně náročná a ilustruje, jak může uzavření škol v dlouhodobém horizontu negativně dopadat fungování domácnosti (především pokud neznají délku uzavření škol) a jejich celkový psychosociální stav.

2.6 Širší ekonomický dopad

Výzkumníci, jejichž práci logický model reflektuje, se zabývali rovněž různými ekonomickými dopady vyplývajícími z uzavření škol. Vzhledem k tomu, že hlavním cílem uzavření škol je snížit šíření nemoci, efektivita těchto nákladů byla vyčíslována různými způsoby. Některé studie prováděly tradiční analýzu skrze měřítka zátěže společnosti způsobené nemocemi vyvinutá WHO (Quality Adjusted Life Year – QALY, Disability Adjusted Life-Years – DALY), která sledují „ztracená léta života v důsledku nemoci.“ Další práce se zabývaly absencí rodičů v pracovním procesu a vlivu na ekonomickou produktivitu a HDP. Snížení populačních nákladů na zdravotní péči přímo souvisí s efektivitou uzavření škol na snížení šíření nemoci, což je opět předmětem diskusí, zejména při základní analýze nákladů a přínosů.

2.7 Kontext zdravotního stavu společnosti

Většina zkoumaných studií výchozích pro logický model se zabývala dopady uzavření škol na veřejné zdraví. Nejčastěji hodnoceným aspektem bylo snížení šíření nákazy. Některé výzkumné články měřily pravděpodobné snížení šíření nákazy za určitých podmínek (např. sociální distancování) nebo při určitém trvání uzavření škol. Stejně jako u dopadů na vzdělávání dětí, i pro pozitivní vliv na veřejné zdraví hrají hlavní roli klíčové okolnosti zmíněné v hlavní jednotce logického modelu (“Uzavření škol”). Některé studie zpochybnily přínos uzavřených škol v určitých scénářích.

V literatuře byly zmíněny i další aspekty veřejného zdraví. Například míra úmrtnosti byla často zvažována z hlediska příslušného sektoru populace. Některé studie tak uvádějí, že uzavření škol může

ovlivnit úmrtnost ve věkových skupinách po školním věku snížením přenosové rychlosti mimo školní prostředí. Byly také zváženy změny v šíření viru. Zmiňováno bylo zejména omezení šíření pandemie do dalších zeměpisných oblastí za počátečním pozorovaným místem / místy a přerušení trvání nebo povahy epidemie (včetně načasování vrcholů virové infekce).

Uzavření škol je dále také prevencí před přeplněnými nemocnicemi a vytížením zdravotníků. Právě nedostatek kapacit ve zdravotnictví je výraznou přitěžující okolností při šíření viru. Zároveň je ale nutné brát v potaz, že nemalá část zdravotníků má sama děti, pro které musí být zajištěna alternativní péče. Pokud tuto možnost není, tak musí s dětmi zůstat doma. Podle některých studií tak může být vliv uzavření škol na průběh epidemie kontraproduktivní až negativní, protože obírá zdravotnictví o pracovní sílu.

Odkazy na logický rámeček:

AJ: https://miro.com/app/board/o9J_ksJ_LA8=

ČJ: https://miro.com/app/board/o9J_krjkcBM=

Zdroje a literatura

EDUin, 2020. Logický model britských vědců přehledně ukazuje všechny dopady uzavření škol. URL <https://www.eduin.cz/clanky/logicky-model-britskych-vedcu-prehledne-ukazuje-vsechny-dopady-uzavreni-skol/> (accessed 5.27.20).

Kneale, D., O'Mara-Eves, A., Rees, R., Thomas, J., 2020. School closure in response to epidemic outbreaks: Systems-based logic model of downstream impacts. *F1000Research* 9, 352. <https://doi.org/10.12688/f1000research.23631.1>

UNESCO, 2020. COVID-19 Educational Disruption and Response [WWW Document]. UNESCO. URL <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (accessed 5.27.20).